

КЊИГА БРАНКИЦЕ ЧИГОЈЕ СА ПРИЛОЗИМА О ИСТОРИЈИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У оквиру едиције Библиотеке књижевност и језик Друштва за српски језик и књижевност Србије изашла је тринаеста књига, посвећена питањима историје српског народног и књижевног језика ауторке Бранкице Чигоје: *Траговима српске језичке прошлости*. — Београд (Чигоја штампа), 2006, 196 стр.

Књига коју представљамо садржи углавном већ раније објављене радове професорке Чигоје, осим два (*Тирилица* и *Неколико најомена о терминима зейско-хумски и рашки јравойис*), у којима су за ову прилику унете и неопходне измене. У вези са овим књигу која је пред нама можемо тематски условно поделити на четири дела:

а) Радови везани за настанак и развој српског књижевног језика, о терминима за означавање разних типова српског књижевног језика у прошлости, о Вуковим називима поменутога језика, о славенизмима (*Насијанак и сѣрукѣура српског књижевног језика; Називи српског књижевног језика у дијахроној ѱерсѣкѣиви; О називу српског књижевног језика у прошлости у радовима Александра Младеновића; Славенизми — дојринос Свѣјозара Сѣијовића ѱроучавању ѱермина славенизам; О Вуковим називима за раније ѣијове нашег књижевног језика*).

б) О писму (*Тирилица; О ѣакозваној босанѣици;*) и о правописним школама у прошлости (*Неколико најомена о ѣерминима зейско-хумски и рашки јравойис*).

в) Радови везани за палеографска и језичка изучавања старих српских натписа на камену (*Надгробни најѣиис Вигња Милошевића (1404); Филолошке најомене уз дѣчански најѣиис ѱроѣомајсѣора фра Виѣе (1334–1335); Темнићки најѣиис; Надгробни најѣиис из околине Скојља; Неколико филолошких најомена уз најѣиис Марије Дѣвице из Видоѣѣака код Сѣоца 11. марѣа 1231*).

г) Радови из области дијалектологије (*Напомена о деклинацији херцеговачко-крајишког дијалекта — прилог Ивићевом проучавању дијалекта*), лексике (*О неким лексемама у језику Павла Пајића*), ономастике (*О називу места Јајаре; Неколико ојаски о презимену Каравла*) и др.

Др Бранкица Чигоја, професор историје српског језика на Филолошком факултету у Београду, овом књигом показује да је њено интересовање за српски језик врло широко. Као историчар српског језика бави се питањима настанка и развоја српкословенског (писаног, богослужбеног, књишког) језика, који је код Срба присутан од примања словенског богослужења (најкасније у другој деценији XI века) и био у употреби до средине XVIII, када је замењен руским црквеним језиком, рускословенским. У вези са овим ауторка се неминовно дотакла увек актуелних питања о времену када су Срби примили словенску писменост и на којем писму. Срби су могли примити словенско богослужење на старословенском језику а истовремено и словенску писменост током X или почетком XI века, тј. најкасније до краја Самуилове државе (1014) односно његових наследника (1018). Познато је да је Рашка својим већим делом улазила у састав Самуилове државе заједно са јужним српским земљама, где је, по некима, могла постати српска редакција старословенског језика. Старословенски језик са којим су Срби дошли у везу (преко одговарајућих богослужбених текстова) претрпео је одређене измене на фонолошком плану. Старословенски текстови почели су да се изговарају у духу српског народног језика и тиме је, природно, дошло до формирања српске редакције и до стварања првог црквеног и књижевног језика код Срба — српкословенског. На којем писму су Срби примили словенско богослужење? На ово питање, за сада, тешко је са сигурношћу одговорити. Не зна се да ли су сви Срби примили словенско богослужење на старословенском језику и словенску писменост на глагољици, а после је заменили ћирилицом или је писменост можда код већине њих, од самог почетка била ћириличка.¹ Нема убедљивијих аргумената да су Срби шире познавали глагољицу с обзиром на то да код нас нису сачувани споменици (нпр. надгробне плоче, рушевине цркава и др.) са записима на глагољици. Неки сматрају да се глагољица употребљавала упоредо са ћирилицом током X, XI и XII века, а њене трагове налазимо у српској ћирилици и током XIII, XIV и XV (мада се ово пре може веза-

¹ Види Александар Младеновић, *О неким питањима стварања српске редакције старословенског језика*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1995, књ. XXXVIII-1, 21-27 (и у Археографски прилози, Београд, 1995, књ. 17, 7-18).

ти за одређену писарску личност). Могући одговор на постављено питање ауторка налази у хипотези коју је у новије време изнео академик А. Младеновић. По њему, Срби су примили словенско богослужење на текстовима писаним преславском ћирилицом, те отуда и у раној српској ортографској пракси имамо знак њ.²

Вишевековна употреба српскословенског језика код Срба, која се огледа у споменицима насталим и сачуваним од краја XII (*Миро-слављево јеванђеље* и *Вуканово јеванђеље*) до половине XVIII века, обезбедила је овом типу старог књижевног језика и одређени углед. Поред овога, старе српске штампане књиге које су настале у периоду од 1494. до 1638. године писане су и објављиване на српскословенском језику. Његову богослужбену функцију и књижевнојезичку употребу — у текстовима не само са богослужбеном тематиком — није ометао народни језик, који се у српској писмености јавља такође од најранијих времена, јер је овај други употребно био вековима ограничен на текстове световног карактера (повеље, писма, трговачки и међдржавни уговори, имовински, финансијски документи и др.). Та функционална разграниченост српскословенског и српског народног језика није допуштала током трајања српскословенске епохе никакву конкуренцију ових двају језика, чему су дипринели, несумњиво, и историјски услови у којима су они мирно коегзистирали.

Професорка Бранкица Чигоја посебно се интересује за почетке ћирилске писмености код Срба. Познато је да је овај период за наше изучаваоце српске језичке прошлости, због оскудности сачуваних споменика из XI и XII века, готово недокучив и заснован махом на претпоставкама. Стога се она у својим радовима бави проучавањем старих српских надгробних споменика почев од најранијег Темнићког натписа (X-XI век) из околине Варварина, затим са подручја Херцеговине (Столац, 11. марта 1231), Скопља (надгробна плоча монахиње Марије Велиславе, 28. септембра 1373), из манастира Високи Дечани (натпис фрањевца Вите, 1334–1335) као и надгробног натписа Вигња Милошевића (1404). Иако су ови натписи одавно познати у науци, ауторкина детаљна палеографска, правописна и језичка испитивања наших старих епиграфских споменика, доносе много новина. Поједини натписи писани су српскословенским (натпис монахиње Марије Велиславе из околине Скопља и Марије Девике код Стоца), затим мешавином српскословенског и народног (надгробна плоча Вигња Милоше-

² А. Младеновић, *Српска редакција старословенског језика и употреба самогласног јера у писању*. — Зборник матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1997, књ. XL/1, 97–104 (и у Археографски прилози, Београд, 1997, књ. 19, 9–22).

вића) или само народним језиком (Дечански натпис). Ови споменици мада оскудни по садржају пружају драгоцене податке и отварају нове погледе у вези са најранијим периодом српскословенског језика. Такав је, на пример, Темнићки натпис из X–XI века, који је настао на српском тлу и писан ћирилицом те иде у прилог оној хипотези да су Срби махом (односно већина њих) могли да приме словенско богослужење на текстовима писаним ћирилицом. У натпису који је посвећен жени попа Дабижива (монашко име Марија Девица) из Стоца у Херцеговини налазимо једну од најстаријих до сада потврда о вокализацији *ь* у *a* са западног штокавског подручја.

Обрађујући поједине области из историје српског народног и књижевног језика, професорка Б. Чигоја је презентovala али и усвајала резултате истраживања нашег данас најеминентнијег стручњака у овој области академика Александра Младеновића. Вредност књиге је и у томе што се у њој о познатим историјскојезичким питањима говори на другачији начин који се одликује свеобухватношћу проблема и трагањем за новим решењима. Књига проф. Б. Чигоје о којој овде говоримо значајан је допринос сагледавању *истрагова српске језичке прошлости* и представља убудуће незаобилазну литературу сваком историчару српског народног и књижевног језика.

Београд

Јасмина Недељковић